

med'in halife sıfatıyla cihad ilân etmesi (14 Kasım 1914) karşısında zor durumda kaldı. Afganistan'ı İtilâf devletlerine karşı kendi saflarında savaşa sokmak için Kâbil'e gelen (Eylül 1915) Kâzım Bey ve O. von Niedermeyer başkanlığındaki bir Osmanlı-Alman heyetinin isteklerini reddeden Habîbullah Han, İngilizler'e kendilerine karşı savaşa girmeyeceği güvencesini verdi ve hemen arkasından da yıllardan beri dile getirdiği tam bağımsızlık talebini tekrarlayarak onlardan bu konuyu savaştan sonra halledecekleri sözünü aldı. Ancak mütarekeden iki ay sonra 20 Şubat 1919 günü Celâlâbâd'ın kuzeyinde kışık sarayının bulunduğu Lagman (Kal'atü'ssirâc) yakınlarındaki Kelegûş mevkiinde sebebi ve katili tesbit edilemeyen bir suikast sonucu hayatını kaybetti. Yerine oğlu Emânullah geçti.

BİBLİYOGRAFYA :

W. K. Frazer-Tytler, *Afghanistan: A Study of Political Developments in Central Asia*, London 1950, s. 178, 179, 192, 194; Mohammed Ali, *Afghanistan*, Kâbil 1347/1969, s. 171-172; Abdülhay Habîbî, *Târîh-i Muhtaşar-ı Afganistân*, Kâbil 1349/1970, II, 132-133; Asghar N. Bilgrami, *Afghanistan and British India: 1793-1907*, New Delhi 1972, bk. İndeks; G. P. Tate, *The Kingdom of Afghanistan*, Karachi 1973, s. 194; Stoddard, *Hâzîrû'l-âlemi'l-İslâmî*, II, 209-210; L. Dupree, *Afghanistan*, Princeton 1973, s. 430-440; M. Munn, *Afghanistan*, Quetta 1979, s. 250-256; Mehmet Saray, *Dünden Bugüne Afganistan*, İstanbul 1981, s. 123-132; a.mlf., *Türk-Afgan Münasebetleri*, İstanbul 1984, s. 23-25; M. Halid Ma'arof, *Afghanistan in World Politics*, Delhi 1987, s. 7; "Habîbullah Han", *TA*, XVIII, 263; Abdülvehhâb Tarzî, "Efganistan", *İA*, IV, 170; G. Scarcia, "Habîb Allâh Khân", *EP*² (İng.), III, 13; *EBr*, I, 244; *ABr*, X, 232; D. Bolland, "Afghanistan", *EIr*, I, 554. RECEP USLU

HABİBULLAH-ı KANDEHÂRÎ

(bk. KANDEHÂRÎ, Habîbullah).

HABİBÜ's-SİYER

(حبیب السیر)

İranlı tarihçi Hândmîr'in
(ö. 942/1535-36)

Farsça umumi tarihi

(bk. HÂNDMÎR).

HÂBİL ve KÂBİL

Hız. Âdem ile Hız. Havvâ'nın
ilk iki oğlu.

İslâmî kaynaklarda Hâbil olarak zikredilen kelimenin aslı İbrânice Hebel'dir (Hevel) ve etimolojisi tartışmalıdır. Kelimenin "soluk, nefes, buhar" anlamına geldi-

ği, ebeveyninin kısa ömürlü olacağını önceden sezdiği için ona bu ismi verdiği ile ri sürülmüş, ayrıca asıl adının başka olduğu, hayatı bir nefes ve bir buhar gibi çabuk bittiği için daha sonra kendisine bu adın verildiği rivayet edilmiş, fakat bu rivayetler kabul görmemiştir. Kelimenin Akkadca'da "oğul" anlamına gelen ablu/aplu veya hablu/habaldan gelme ihtimali daha kuvvetlidir (*DB*, I/1, s. 28; *IDB*, I, 4). İslâmî kaynaklarda Kâbil olarak geçen kelimenin aslı ise, Tevrat'ın Türkçe tercümesinde Kain şeklinde belirtilmekle birlikte İbrânice'de Kâyin'dir. Tevrat'ta Kâin adı ile "dünyaya getirmiş, kazanmak" anlamındaki kânâ kelimesinin türevi olan kaniti yanyana kullanılmıştır. Eğer Kâin'in kökü kânâ ise o takdirde Kâin "dünyaya getirilmiş, döl, çocuk" anlamına gelir. Kelimenin kökünün kyn olması halinde "maden içinde çalışan, demirci" anlamını ifade eder ve Ârâmice'deki kainâyâ ile Arapça'daki kayn kökleriyle birleşir. Bazı İslâmî kaynaklarda Kâbil adı Kayn veya Kâyin olarak geçmektedir (Taberî, *Târîh*, I, 137).

Tevrat'a göre (Tekvîn, 4/1-2) Kâbil Hz. Âdem ile Havvâ'nın ilk, Hâbil ise ikinci oğludur. Hâbil koyun çobanı, Kâbil ise çiftçi olmuş, bir müddet sonra Kâbil toprağın mahsulünden, Hâbil de sürünün ilk doğanlarından ve yağlarından rabbe takdime sunmuş, fakat rab Hâbil'in takdimesini kabul etmiş, Kâbil'inkine bakmamıştır. Buna çok öfkelenen Kâbil, rabbin ikazına rağmen kardeşi Hâbil'i öldürmüştür. Bunun üzerine rab Kâbil'in toprak tarafından lanetlendiğini, yeryüzünde kaçak ve serseri olarak yaşayacağını bildirmiş, ancak bu suç sebebiyle öldürülme ihtimaline karşılık kendisine güvence vermiştir. Bundan sonra Kâbil Aden'in doğusundaki Nod diyarında yaşamıştır (Tekvîn, 4/1-24). Yahudi literatüründe Kâbil'in Hâbil'i öldürmesine toprak kavgasının sebep olduğu da ileri sürülmüştür (*EJd*, V, 23).

Hâbil-Kâbil hadisesi Kur'an-ı Kerîm'de isim verilmeden şu şekilde nakledilir: "Onlara Âdem'in iki oğlu hakkındaki haberi gerçek olarak oku. Hani her biri birer kurban sunmuşlardı da birinden kabul edilmiş, ötekinden kabul edilmemişti. -Kurbanı kabul edilmeyen-, 'Seni öldüreceğim' demişti. O da, 'Allah sadece müttaki olanlardan kabul eder. Andolsun sen beni öldürmek için bana elini uzatsan da ben seni öldürmek için elimi uzatmam. Ben âlemlerin rabbinden korkarım. Ben dilerim ki sen benim günahımı da kendi günahını da yüklenesin ve

cehennem halkından olası. Zalimlerin cezası budur' dedi. Nefsi kendisini kardeşini öldürmeye yöneltti ve nihayet onu öldürdü; böylece ziyana uğrayanlardan oldu. O anda Allah bir karga gönderdi. Karga ona, kardeşinin cesedini nasıl gömeceğini göstermek için yeri eşeliyordu. 'Yazık bana, şu karga kadar bile olmaktan, kardeşimin cesedini gömmekten âciz miyim!' dedi; sonunda da pişmanlık duyanlardan oldu" (el-Mâide 5/27-31). Hadislerde de, "Haksız yere öldürülen hiçbir kimse yoktur ki onun kanından Âdem'in birinci oğluna bir pay ayrılmassın. Zira cinayeti âdet edenlerin ilki odur" denilerek bu olaya atıfta bulunulmuştur (*Müsne'd*, I, 383, 430, 433; Buhârî, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 1, "Diyât", 2, "İ'tişâm", 15; Müslim, "Kasâme", 27; İbn Mâce, "Diyât", 1; Tirmizî, "İlim", 14; Nesâî, "Tahrîm", 1).

Tevrat'ta Kâbil'in takdimesinin rab tarafından niçin kabul edilmediği belirtilmemekte, fakat Pavlus, Hâbil'in ihlâs ve inancıyla Kâbil'den daha iyi kurban takdim ettiği için onun takdimesinin kabul edildiğini ifade etmektedir (İbrânîler'e Mektup, 11/4). Kilise babalarının çoğunluğu, Kâbil'in Hâbil'e olan düşmanlığının çok daha önceden mevcut olduğuna, bundan dolayı takdimesinin kabul edilmediğine inanır. Ayrıca Tanrı'ya pek değerli olmayan şeyler takdim ettiği için bunların kabul edilmediği de söylenmiştir. Tanrı'nın, Hâbil'in kurbanını kabul ettiğini nasıl bildirdiği meselesine gelince, Theodotion versiyonuna göre bu, Hâbil'in takdimelerinin semadan gelen bir ateşle kuşatılması suretiyle gösterilmiştir. Kilise babalarının çoğu da bu görüşe katılmaktadır. Bazıları ise takdimenin kabul edilmesinin alâmeti olmak üzere Hâbil'in mal ve mülkünün arttığını söylemişlerdir (*DB*, I/1, s. 28).

Hâbil'in ne kadar yaşadığı, evlenip evlenmediği, çocuklarının olup olmadığı gibi hususlarla ilgili Kitâb-ı Mukaddes'te bilgi yoktur.

Ahd-i Atık'te yukarıda söylenenlerin dışında başka bilgi bulunmamasına karşılık Ahd-i Cedîd Hâbil'e oldukça geniş yer vermiştir. Kilise babaları Hâbil'i İshâ Mesih'in âdeta bir benzeri olarak görmüşler; mâsumiyeti, çobanlık yapması, kiskanılması, Tanrı tarafından takdimesinin kabul edilmesi, ıstıraplı ölümü gibi hususlarda İshâ'ya benzerliğini vurgulamışlardır. Bu meziyetleri sebebiyle İshâ onu peygamberler arasında saymıştır (Matta, 23/35). Pavlus da Hâbil'in öfke sonucunda dökülen kanı ile İshâ'nın rab-

bin izzeti için dökülen kanını karşılaştırır (İbrânîler'e Mektup, 12/24).

Kâbil Ahd-i Cedîd'de işleri kötü, şerirlerden olan (Yuhanna'nın I. Mektubu, 3/12), kötü insanların yolunda yürüdükleri kişi (Yahuda'nın Mektubu, 11), salih olmayan, samimiysiz bir insan (İbrânîler'e Mektup, 11/4) olarak gösterilmektedir. Kilise babaları Kâbil'i iyi insanlara zulmeden, Tanrı ülkesiyle mücadele eden ve kötülük sembolü olan Bâbil'in kurucusu sayarlar (DB, II/1, s. 40).

Hâbil ve Kâbil kssası Kur'ân-ı Kerîm'de özlü bir şekilde nakledilirken gerek tarih ve tefsir kitaplarında, gerekse kıssası enbiyâ türünden eserlerde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Bu bilgilere göre Hz. Havvâ biri kız, biri erkek olmak üzere her batında iki ve toplam yirmi batında kırk çocuk dünyaya getirmiş, sadece Hz. Şî't tek doğmuştur. İlk batında doğan çocuklar Kâbil ve Akîmâ, ikinci batında doğanlar Hâbil ve Lebûda'dır. Hz. Âdem ile Havvâ'nın ilk çocukları bir rivayete göre cennetten yeryüzüne indikten 100 yıl sonra, başka bir rivayete göre Kâbil ve ikizi cennette, Hâbil ve ikizi ise yeryüzüne indikten sonra doğmuştur.

Âdem ile Havvâ'nın çocukları birbiriyle evlenmiştir. Ancak ikizlerin evliliği yasak olduğundan her batnın erkeği bir diğer batnın kıızıyla evlenebiliyordu. Evlilik çağına geldiklerinde Hz. Âdem Hâbil'in ikizi Lebûda'yı Kâbil'le, Kâbil'in ikizi Akîmâ'yı da Hâbil'le evlendirme hususunda Allah'tan emir aldı. Akîmâ çok güzeldi. Evlilik söz konusu olunca Kâbil buna itiraz etti; kendi ikizinin diğerinden daha güzel olduğunu, öte yandan kendilerinin cennette doğduklarını söyleyerek Hâbil'in kız kardeşiyle evlenmesine karşı çıktı. Bunun üzerine Hz. Âdem Hâbil ve Kâbil'den Tanrı'ya birer kurban takdim etmelerini, hangisinin kurbanı kabul edilirse onun haklı olacağını söyledi. O dönemlerde kurbanın kabul edildiğinin alâmeti semadan inen bir ateşin takdimi yok etmesiydi; kabul edilmeyen takdimi ise yirtıcı hayvanlar yiyordu. Kâbil, ziraat ürünlerini en kötüsünden az bir miktar takdim etti. Ayrıca takdiminin kabul edilip edilmemesinin önemli olmadığını ve kız kardeşinin asla başkasıyla evlenemeyeceğini düşünüyordu. Hâbil ise sürüsünün en iyilerinden besili bir koç ile süt ve yağ takdim etti; içinden de Allah'ın emrine boyun eğmeyi ve rızasını kazanmayı arzu ediyordu. Her iki kardeş takdimelerini bir dağın tepesine koydular. Semadan bir ateş inerek Hâ-

bil'in takdimelerini yedi; fakat Kâbil'in takdimelerine dokunmadı. Bunun üzerine Kâbil öfkeleni ve kardeşine kin duymaya başladı. Diğer taraftan Hz. Âdem Kâbe'yi ziyaret için Mekke'ye gitmeyi düşünüyordu. Yola çıkmadan önce oğlu Hâbil'i (veya çocuklarını) semanın, yerin ve dağların himayesine bırakmak istedi; fakat onlar kabul etmediler. Bunun üzerine Hâbil'in korunmasını Kâbil'den isteyince o bunu kabul etti. Bu rivayeti nakledenler, "Biz emaneti göklere, yere ve dağlara arzettik; onu yüklenmekten kaçındılar, sorumluluğundan korktular; fakat onu insan yükledi; çünkü o çok zalim, çok cahildir" (el-Ahzâb 33/72) meâlindeki âyetten maksadın bu hadise, emaneti yüklenen insanın ise Kâbil olduğunu söylerler.

Hz. Âdem gidince Kâbil Hâbil'e, "Seni öldüreceğim, çünkü Allah senin kurbanını kabul etti, benimkini kabul etmedi; üstelik sen benim güzel ikizimle de evleneceksin" dedi. Hâbil ise bunda kendisinin bir suçu olmadığını, Allah'ın ancak müttakilerin takdimesini kabul ettiğini, yine de öldürmeye kararlı ise kendisine karşılık vermeyeceğini söyledi ve kardeşinin yanından kaçtı. Kâbil onu aramaya koyuldu. Nihayet bir gün Hâbil uyurken Kâbil onu buldu ve bir taşla başına vurarak yirmi yaşındaki kardeşini öldürdü. Bir rivayete göre Kâbil kardeşini nasıl öldüreceğini bilemediğinden İblîs bir kuşun başını taşla ezmek suretiyle ona yol gösterir. Ayrıca Kâbil, kardeşi ilk öldürülen insan olduğu için cesedi ne yapacağını bilemez; onu yirtıcı hayvanlardan korumak için bir torba içine koyarak bir yıl boyunca taşır. Sonunda Allah iki karga gönderir. Birbirine hücum eden iki kargadan biri diğerini öldürür ve toprağa gömer. Bunu gören Kâbil, "Yazık bana, şu karga kadar olup da kardeşimin cesedini bile gömemedim!" der. Kâbil Hâbil'i öldürünce yeryüzü yedi gün boyunca sallanır ve daha sonra toprak Hâbil'in kanını emer. Allah Kâbil'e, "Kardeşin Hâbil nerede?" diye sorar; Kâbil, "Bilmiyorum, ben onun bekçisi değilim" der. Bunun üzerine Allah, "Kardeşinin kanı topraktan bana sesleniyor; kardeşini niçin öldürdün?" der; Kâbil de, "Eğer onu öldürdüysem kanı nerede?" diye karşılık verir. Bundan sonra Allah yeryüzüne kan emmeyi yasaklar.

Bazı İslâmî kaynaklardaki rivayetlere göre Hâbil'in öldürülmesinden beş yıl sonra Şî't dünyaya gelmiştir. Kâbil ise cinayetin ardından kız kardeşi Akîmâ'yı da alarak Aden'e gitmiş, burada İblîs

karşısına çıkarak, "Ateş kardeşinin kurbanını yedi, çünkü o ateşe tapıyor ve ona hizmet ediyordu; sen de bir âteşkede yap" demiş, Kâbil de İblîs'in dediğini yapmıştır. Kâbil sonunda âmâ olan oğlu tarafından öldürülmüştür. Çocukları oyun aletleri yapmışlar, çenk ve boru çalmışlar, içki içmiş, zina etmiş, ateşe ve putlara tapmışlar, nihayet tûfanda boğulmuşlardır (Sa'lebî, s. 33-36).

Tarih ve tefsir kitaplarında yer alan bu tür rivayetler genellikle yahudi ve hristiyan menşelidir. Kâbil ile ikizinin cennette, Hâbil ile ikizinin yeryüzünde doğdukları, iki kızdan daha güzel olanı kimin alacağını tesbit için kurban takdim ettikleri, Hâbil'in öldürülmesiyle ilgili olarak Kâbil'in İblîs'i örnek aldığı şeklindeki rivayetler Tevrat tefsirlerinde de yer almaktadır. Apokrif kabul edilen, hem Sûrânice hem de Arapça nüshaları bulunan "Hazineler Mağarası" (La caverne des trésors) adlı kitapta da aynı bilgiler bulunmaktadır (DBS, I, 112-113).

Hâbil-Kâbil kıssasına dair Tevrat'ta yer alan ayrıntılı bilgiler arasında tutarsızlıklar olduğu görülür. Meselâ Tevrat'a göre, Kâbil Hâbil'i öldürdükten sonra insanların kendisinden öç almasından korkmuş ve "Kim beni bulursa öldürecek" demiştir (Tekvîn, 4/14). Halbuki Tevrat'ın aynı bölümünde, o sırada yeryüzünde yalnızca Âdem ve Havvâ ile oğulları Hâbil ve Kâbil'in mevcut olduğu kaydedilmektedir. Öte yandan yine Tevrat'ta Kâbil'in Nod diyarına gidip orada bir şehir kurduğu, torunlarından Tubal-Kâin'in tunç ve demircilikle uğraştığı, Kâbil'in yeryüzünde medeniyeti ilk başlatan soyun atası olduğu belirtilmektedir (Tekvîn, 4/16-22). Bu bilgiler de insanların yerleşik hayata geçip şehirler kurmalarının ve madenciliğin çok daha sonraki dönemlerde ortaya çıktığı gerçeğiyle çelişmektedir.

Tevrat'la ilgili tenkidî inceleme faaliyeti ve ilmî araştırmalar, Hâbil-Kâbil kıssasının birbirinden tamamıyla farklı iki ayrı kaynak ve rivayetin bir araya getirilmesiyle oluştuğunu ortaya koymuştur. Buna göre kıssanın ikinci bölümü (Tekvîn, 4/16-22), Kenî klanının erken tarihiyle ilgili geleneğin bir parçasıdır. Bu bölüm, kıssada mevcut gelişmiş bir cemiyet, teşkilatlı bir ibadet hayatı, Kâin'i öldürebilecek diğer insanlar ve onu koruyacak bir klan gibi unsurlar sebebiyle Âdem'in çocuklarından ziyade Kenîler'in atasını ifade eder görülmektedir (La sainte bible, s. 12). Ancak burada da ger-

çek dışı bilgiler mevcuttur. Kenîler göçebe ya da yarı göçebe çadır halkı oldukları halde kıssanın bu bölümünde Kenî klanı, coğrafi konumu tesbit edilemeyen bir bölgenin (Tevrat'taki Nod diyarı) yerleşik halkı, bu klanın atası da bir kent kurucusu olarak gösterilmektedir.

Yukarıdaki tenkitler ışığında Tevrat'ta yer alan Hâbil-Kâbil kıssasının yorumu şu şekilde yapılmaktadır: Kıssada ziraatla meşgul olan Kâbil'in hayvancılık yapan Hâbil'le çatışması söz konusudur. Bu ise toprağı işleyen çiftçi ile göçebe çoban arasındaki mücadeleyi göstermektedir. Nitekim Sumer mitolojisinde aynı temaya rastlanır ve Hâbil-Kâbil kıssası, çoban tanrı Dumuzi ile çiftçi tanrı Enkimdu'nun tanrıça İştar'ın sevgisini kazanabilmek için yarışa girdiklerini, armağanlar sunduklarını anlatan "Dumuzi ile Enkimdu" efsanesine benzemektedir (Hooke, s. 145). Kâbil'in Hâbil'i öldürmesi ise dinî bir merasimin uygulanmasıdır. Şöyle ki: Kâbil ve Hâbil, kendi kurban törenlerini yerine getiren iki topluluk türünü ifade etmektedir. Çiftçinin adağı kabul edilmemiştir. Bu da ürünün iyi olmadığı bir yılı göstermektedir ve kefaretiliğinde bir töreni gerektirmekte, toprağın kurban kaniyle sulanarak verimli kılınması amaçlanmaktadır. Kâin'in Tevrat'ta yer alan, "Tarlaya gidelim" ifadesi, Sumer mitosunda çiftçinin çobanı tarlaya çağırmasıyla aynıdır. Kâbil Hâbil'i öldürmek suretiyle toprağın verimli kılınmasını amaçlayan kurban merasimini yerine getirmiş, ancak bunu yapmakla kendini de murdar etmiş ve murdarlığından arının-

caya kadar topluluktan uzaklaştırılmıştır. Onun suçu ferdi değil kolektiftir. Kâbil, topluluk yararına bir eylemi yerine getiren din adamı veya kutsal kişidir; bu sebeple de dokunulmazlığı vardır. Tevrat'taki kıssada Tanrı'nın bir taraftan Kâin'i lânetlemesi, diğer taraftan öldürülmemesi için koruyucu bir işaret koyarak kendi himayesi altına alması bu şekilde yorumlanmaktadır. Olayı böyle açıklayanlara göre Tevrat'taki Hâbil-Kâbil kıssası, dinî amaçlı öldürme ve bunun sonucunda katilin sürgün edilmesini, göçebe topluluklarda kan gütme davalarının menşei, son olarak da medeniyetin kaynağı hakkında en eski Sâmi kavimler arasında mevcut birçok gelenekten sadece birine ait olan soy ağacı listesini ihtiva eden bir rivayetler karışımıdır (a.g.e., s. 143-150).

Kitâb-ı Mukaddes'te ve Kur'an-ı Kerim'de yer alan bu kıssaya benzer bazı unsurların eski medeniyetlerin mitolojilerinde de bulunması, bu kıssada anlatılanların efsanevî olaylar ve kişiler olduğunu göstermez. Aynı hadisenin uzun tarihî seyrî içerisinde çeşitli çevre ve kültürlerde farklılık kazanması tabiidir ve bu değişik varyantların temelde mevcut bir tarihî hadiseye bağlı olduğunu gösterir ki ilâhî dinlere göre insanlığın başlangıcı, söz konusu kıssa kahramanlarının da atası olan Âdem ile Hawvâ'dır. Kıssanın Tevrat'taki şekli Kur'an'a göre çok ayrıntılıdır ve muhtemelen kutsal metin yazarı ulaşmış derleyebildiği çeşitli rivayetleri ve farklı unsurları hikâyeye katmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, I, 383, 430, 433; Buhârî, "Cenâ'iz", 33, "Enbiyâ", 1, "Diyât", 2, "İftisâm", 15; Müslim, "Kasâme", 27; İbn Mâce, "Diyât", 1; Tirmizî, "İlim", 14; Nesâî, "Tahrîm", 1; Taberî, *Câmi'u'l-beyân* (Bulak), VI, 119-129; a.mlf., *Târîh* (Ebû'l-Fazl), I, 137-145; Sa'lebi, *'Arâ'isü'l-mecâlis*, s. 33-36; Elmalılı, *Hak Dini*, III, 1652-1656; E. Palis, "Abel", *DB*, I/1, s. 28-30; a.mlf., "Cain", a.e., II/1, s. 37-40; L. Hicks, "Abel", *IDB*, I, 4; a.mlf., "Cain", a.e., I, 482; J. Horowitz, *Koranische Untersuchungen*, Leipzig 1926, s. 131; H. Speyer, *Die Biblischen Erzählungen im Qoran*, Darmstadt 1961, s. 84-88; *La sainte bible*, Paris 1961, s. 12; Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyât*, Ankara 1979, s. 272-278; M. Eliade, *Histoire des croyances et des idées religieuses*, Paris 1984, I, 180; J. B. Frey, "Adam (Livres apocryphes sous son nom)", *DBS*, I, 112-113; S. H. Hooke, *Ortadoğu Mitolojisi* (trc. Alâeddin Şenel), Ankara 1991, s. 143-152; J. Grattepanche, "Cain et Abel dans les légendes islamiques", *Orientalia Lovaniensia Periodica*, XXIV, Leuven 1993, s. 133-142; Ed., "Abel", *EJd*, II, 58-59; N. M. Sarna v.dğr., "Cain", a.e., V, 20-25; M. Fishbane, "Cain and Abel", *ER*, III, 2-3.

ÖMER FARUK HARMAN

HABİR

(الخَبِير)

Allah'ın isimlerinden
(esmâ-i hüsnâ) biri.

Sözlükte "bir nesneyi gereğince bilmek için yoklayıp sınamak, bir şeyin iç yüzünden haberdar olmak" anlamına gelen *hubr* (*hibre*) masdarından sıfat olup "bilen, bir nesnenin mahiyetine ve iç yüzüne vâkıf olan" demektir. Kelimenin kökünde, bir şeyin asıl yapısını ve iç yüzünü öğrenmek için onu duyu organlarıyla algılayıp denemek ve elde edilen bilgileri akıl süzgecinden geçirip bir sonuca bağlamak mânası bulunduğu gibi haber yoluyla bilgi edinmek mânası da vardır. Şüphe yok ki bu bilgi vasıtalarının hiçbirisi Allah için söz konusu değildir. Ancak hadis olarak da rivayet edilen, "Hiçbir zaman haber duyu seviyesinde bilgi sağlamaz" sözüne göre (bk. *Müsned*, I, 215, 271), Allah'a nisbet edilen "hubr" kavramında, duyularla algılanmış gibi her şeyin gerçekliğinden ve genellikle insanlara gizli kalan iç yüzünden haberdar olma mânası mevcuttur. Habir isminin "haberdar eden" (muhibir) anlamına da gelebileceği kaydedilmektedir.

Kur'an-ı Kerim'de bir âyetle *hubr* masdarı, kırk dört âyetle de *habir* ismi Allah'a nisbet edilmiştir (bk. M. F. Abdülbâkî, *el-Mu'cem*, "hbr" md.). Habir yirmi altı âyetle, Allah'ın, insanların yaptıkları her şeyden ve kıyametteki durumlarından haberdar olduğu mânasını ifade etmekte ve daha çok müjdeleyici bir üslup taşımaktadır. Beş âyetle, "yaratılmışların ihtiyacını en ince noktasına kadar bilip sezilmez yollarla karşılayan" mânasındaki *latîf*, yine beş âyetle "gören" mânasındaki *basîr*, dört âyetle "bütün emirleri ve işleri yerli yerinde olan" anlamındaki *hakîm*, dört âyetle de "hakıyla bilen" anlamındaki *alîm* ismiyle birlikte kullanılmıştır. Kelimenin bu kullanılışlarının mânasına zenginlik kattığı, onu pekiştirip açıklığa kavuşturduğu görülmektedir.

Hubr kökünden türemiş çeşitli kelimeler hadislerde de Allah'a nisbet edilmiştir (bk. Wensinck, *el-Mu'cem*, "hbr" md.). Habir ismi esmâ-i hüsnâ listesine yer veren rivayetlerde geçtiği gibi (İbn Mâce, "Du'â", 10; Tirmizî, "Da'avât", 82;) başka hadis metinlerinde de yer almaktadır (*Müsned*, III, 17; VI, 221; Müslim, "Cenâ'iz", 103).

Kur'an'da ve hadislerde Allah'a nisbet edilen isimler içinde ilim kavramını ifade

Bir silsilenâmede Hâbil ile Kâbil'i gösteren minyatür (Derviş Mehmed, *Subhatü'l-aḥbâr*, Österreichische Nationalbibliothek Cod. AF, nr. 50, vr. 4^üden detay)